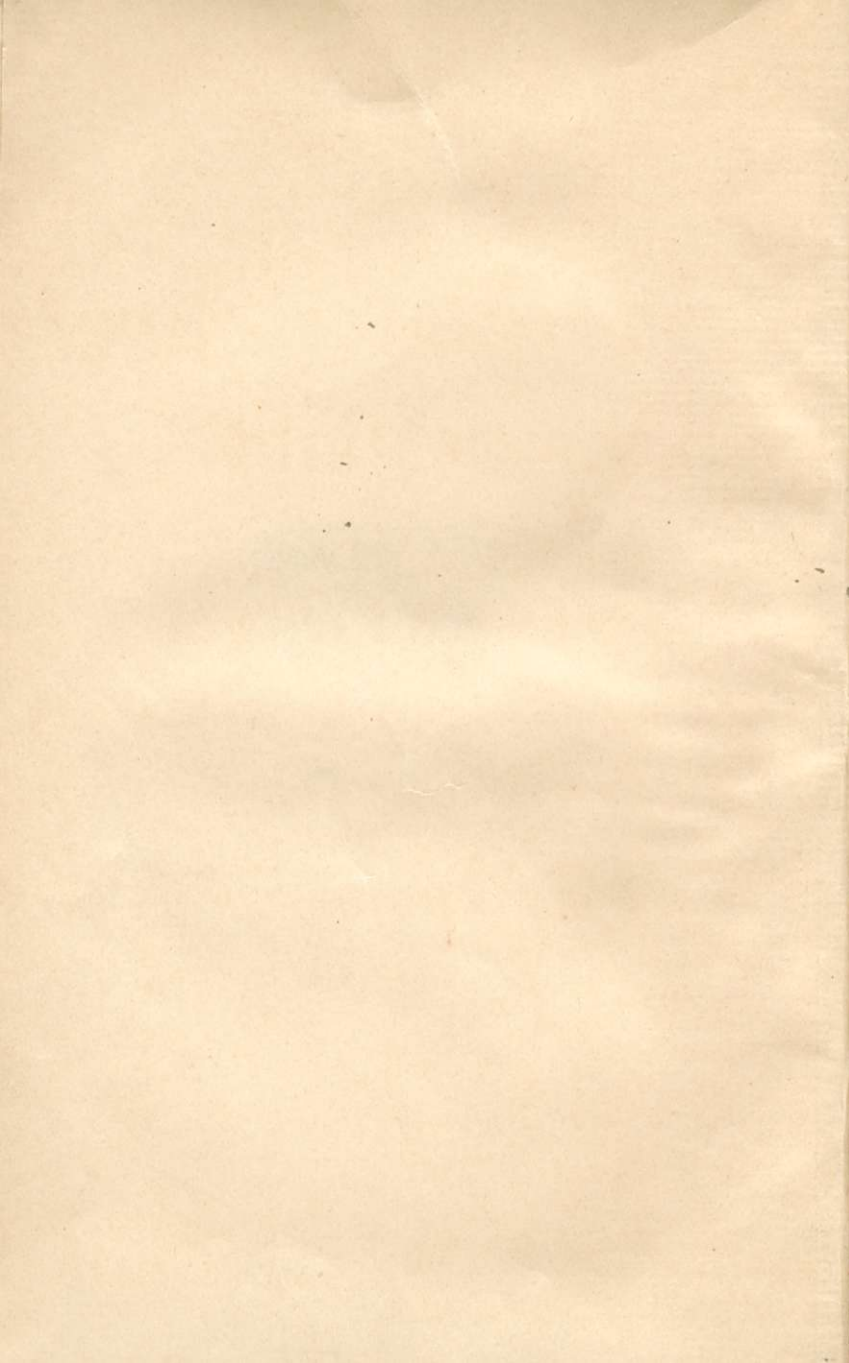

Kraftman. Läsningens-Werkel.

U. B.

UNIV. BIBLIOTH.
* 1906 *
HELSINGFORS

Tal

Om

Läsningens-Verket,

Hållne wid

EXAMINA

ANNIVERSARIA,

3

BJORNEBORGS TRIVIAL-SCHOLA

af

JOHAN KRAFTMAN

Rect. Scholae

STOCKHOLM,

Trykt hos LARS SALVIUS

1751.

REVISED
1817

101

AMNIVERSARIA
EXAMINA
ANNO 1817

JOHANNES TRIVIAL-SCHOLA
JOHAN KRATMAN
Schola

STOCKHOLM
Lars Salvius
1817

Första Palet.

Den 8 Julii 1749.

Scholæ-år är nu i HERRANS namn förbi, sedan jag på detta stället, Förnåme och Gunstige Herrar åhörare! gjorde mit inträde, til den trålsamma systa, jag sedermera åflats med, så mycket min hälsa och förmåga det tillåtit.

Då yttrade jag mina enfaldiga tankar, huru ungdomen til Publici tjenst, i scholorne borde upannas. Deröfver har jag förnummit mångas skilfaktiga meningar, just detefter de ägt, antingen större, mindre, eller och irtet begrevo om saken. Min grundfats war, at ungdomen skulle handledas uti sådant, hwarmed han framdeles ärligen kunde nåra sig och tjena det allmänna. Och emedan wetenskaperne äro widlöfstrige och konsterna vändeligen många; men deremot människans lifstid kort och hennes förmögenhet, både i anseende til kroppen och själen, ganska inskränkt så påstod jag, at ungdomen redan af början skulle utskiljas och läras, hwar och en uti det, som han af naturen wore böjelig til, på det han måtte blifwa skickelig, at tjena publicum i något wißt, och icke en

eländig stympare uti flera saker, dem han framdeles aldrig behöfde. Jag påstod sedan, at lärosättet, så mycket möjligheten det tillstodde, borde så inrättas, at ungdomens förstånd skulle blifwa skärpt och spittat, samt, at den fördräfweliga blotta utantläsningen, som gör förnuftigt folk til papegojor, borde uphöra.

Den måste wist wara skumögd, som icke lånar sit bifall til dessa grundsanningar, samt gillar den bygnad, som uppå dem riktigt blifwer inrättad; Men tiden tillåter mig icke för denna gången hwarken at mota några inkast, som häremot kunde göras, ej eller at öka det, som jag wid inträdet, kringfuren af en knapp tid, och öfwerhopad af många förhinder, nödgades uttelemna. Allt sådant wil jag spara til en bättre tid, och lägligare tillfälle.

För denna gång hafwa mine förnäme och gungstige åhörare fog, at wänta af mig besked och redogörelse, för den tid, ungdomen åtnjutit min handledning. Wälan, jag är och där til redebogen och färdig; men på det någons påstående, ej måtte blifwa drygare, än mitt debet werkeligen är, nödgas jag förut göra några påminnelser, som äro riktige och wälgrundade; En för sley och konst, har jag alltid warit en hatare. Först inskränker jag min redogörelse billigt inom det, som jag åtagit mig at handleda ungdomen uti och haft den framslutne tiden under händer.

Dernåst återopar jag hvars och ens samwete, som antingen tilförene bewistat eller nu som bäst bewistat puplique lärosäten, huru mycket de på 2:ne terminer därstädes förkofrat sig?

Dertil med påminner jag lika billigt de 1000:de swärigheter, som i förstone möta dem, hwilka begynna på med något nytt, antingen i anseende til saken eller allenast til sättet på hwilket den afhandlas.

Uti allt är det gemenligen så, at en sak kan lättare begyn-

begynnas aldeles af nyo och lyckeligen fulländas, än at ändra det som tilförene blifwit galit grundadt och illa påbygdt.

Det austår mig icke at widare röra här om. Hwar och en, som sjelf ser målet, såsom en wäldig samwetsdomare, om han eljest är något skarpsynt, finner handgripeligen at förhindren, emot et treffamt lopp wid scholarne, äro oändeligen många, och at skulden ingalunda stannar på Lärarena allena.

Efter åfwannämde förbehåll skrider jag i HENRANS namn til redogörelsen, med så mycket större nöje som denne Björneborgs Trivial-Schola skattar sig lyckelig deruti, at hon äger Högwördigste Herr Doctoren, Biskopen och ProCancelleren Herr JOHANNES BROVALLIUS, til sin Hufwudman och förbättrare. Denne wår stora Verulam har gjort en wälsignad början deruti, at scholæ-arbetet har närmare och större inslytande och werkan uti det allmännas wälgång, än det tilförene haft.

Scholæ-Betjenterna hafwa allt derföre fog, ja de kunna med säkerhet lita derpå, at Högberåttade wår store Biskop och scholarum restaurator är bekymrad om utwägar at befordra dem til bättre wilkor; ty det är ingen, som bättre har sig bekant, både den nytta, som en wäl inrättad Schola gör uti et Rike, såsom ock de egenstaper, som fordras af en rättstjaffens Scholæ-Betjent, och den tråldom han är satt uti. Ingen är bättre öfwertygad derom, at förmonerne måste wara tilräckelige och jämfade emot en systmans egenstaper och arbete, om en angelägen wigtig och trålsam slylla skal tilbörigen skötas. Ja, ingen är mer mon om, och ingen kan bättre sätta et tilbörigt wårde på et slift arbete, än denne wår oförliknelige Biskop.

Och det är just orsaken, hwarföre Scholæ-Betjenternes högsta åstundan wore, at wid detta tilfåll let allmänt och i mångas närvaro, allerödmjukast så

wörda sin Husföruddman, som gifwer dem hopp om billiga förmoner, och dymedelst lättar den börd, som annars för dem wore odrågelig.

Men oansedt denne höga heder, är of för denna gång betagen; så kan denne Schola ändock fåna sig öfwer den lycka, at Höögärewördige Herr Probst, en man af wett och insigt uti hwarjehanda wetenskaper, är tilstådes, såsom den uti Höögwördigaste Herr Biskopens och summe Venerandi stad och ställe, der ä äger inseende.

Jag wil nu i början, gifwa wid handen de ämnen jag i detta är förhaft, såsom ock sättet på hwilket jag dem afhandlat:

Från klokan 6 til 8 om morgonen har Bentze-
lii Theologia den mindre varit under händer. Wid
des förklarung har jag efter yttersta förmåga varit no-
ga och laggran. Jag har icke allenast tydeligen bewist
de därstådes företommande sanningar, utaf Guds up-
penbarade ord, utan ock insmygt här och där, några
nödiga och riktigt bewista grundsanningar af Philoso-
phien. De principia Metaphysica, eller allmänna
sanningar, som uti Theologien hit tils för of varit
nödige, och uti föregående Compendio Theologico
blifwit omrörde, har jag riktigt och redigt definierat,
stadfäst dem, både med exempel och bewis, efter om-
ståndigheterna. Derwid har jag varit så mycket no-
gare, som jag är öfvertygad derom, at sådane rigti-
ge och nödige begrep skärpa ungdomens förstånd,
och tjena såsom för handspikar, at kulhåfwa falska sats-
ser och meningar, samt för pelare och grundwalat,
hwaruppå ganska många sanningar kunna byggas
i hwarjehanda wetenskaper.

Jag har gemenligen proponerat först på Swens-
ka och sedan på latin. Allt derefter jag således hunnit
någon omständighet igenom har jag strax fordrat af
mis

na disciplar besked om det jag framfört, af qwickare på latin, af de mindre för sig komne, på swenska, och således gått isran den qwickare til den trögare, til 3 a 6 stycken uti en och samma omständighet.

Detta har jag gjort til den ändan, at ungdomen måtte wänjas til upmärksamhet, samt at tala resdigt, determinat och grundeligen om en sak, såsom ock på det jag måtte märka, på hwad sätt, och huru mycket ungdomen begripit af det jag dem förestält; Ty at öfwerhoppa ungdomen med något nytt, innan han någorlunda lårt sig förstå det förra, det är at göra dumman och Confuse; men aldrig rediga och qwicka hufswuden. På sådant sätt har jag icke mer hunnit igenomgå, än fyra artiklar, eller hufswudstycken. Nämligen Artiklen de Theologia in genere: De scriptura sacra: De Deo; De Creatione atque Providentia Divina.

Det har ej kunnat gå annars, än långsamt: Ty af bördian hafwden hwy grundfanningar warit of nödige, hwilka nu mera komma of framdeles til waf, wid flera wetenskaper. Och detta är just orsaken, hwar före det i början af en sak, som grundeligen företages, tyckes gå både swårt och långsamt; men så går det sedan så mycket fortare och lättare. Ty uppå en god grundwal kan man wåga en bygnad, fast af huru stor resning. Deremot om grundwalen är hastigt och wårdlös uprättad; så blifwer det öfrige idel hackelwerk. Derföre, de som utan ordning begynna at studera, de tyckas fuller i förstone komma fort nog, och blifwa qwicka; men emedan rötterne äro härta, så stannar altsamman utaf, oförmodeligen och til mångens förundran. Hwilka framsteg uti studier, likna aldeles en ignem fatuum, som förswinner just i det han upkom.

Från fl. 9 til 10 för middagen, har jag måst uttydt Plennings Logica den större, som ibland alla

de Compendia Logica, som hittills utkommit i mit tycke är det tjenligaste för scholæ-ungdomen. Ty, at det innehåller en hop wackra saker, är tydeligt, tillräckeligt och tåmmeligen ritigt.

Methoden och lärosättet har warit den samma som i Theologien.

Til at få ungdomen så mycket bättre på trasswet, har jag för exercitium stili, låtit dem skrifså mycket hwar och en efter sin flit och förmåga hunnit med, af det, som in Theologicis och Logicis för dem blifwit förklaradt.

Jag tilstår at mit beswär härwid har nog blifwit förbät; men så har ock ungdomen haft flere förmoner på en gång deraf. De hafwa icke allenast lärt sig latin derigenom, rätt så wäl, som igenom det så kallade componerandet, utan ock blifwit nödsakade, at påminna sig de sanningar, som för dem blifwit förklarade, äfwen ock want sig at concipera och skrifså med sammanhang.

Eftermiddagen har jag läst Euclidis Geometria, den jag jämt hade hållit i med, om jag icke märkt ungdomens stora swaghets uti latiniteten: hwarföre jag alternatim hållit i med Justinus och Geometrien om eftermiddagarna. Af Justinus har ungdomen uttydt de 3 första böckerna ifrån latin til Swenskan, samt gifwit innehållet af det de explicerat, äfwen ock de phraser, som uti hwarje Capitel förekommit.

Den första boken af Euclidis Geometria har jag igenomgått. Det är sant, at en tåmmeligen stor swårighet har mött mig wid dessa läro-stycken; men emedan jag wet, at den kommit af en ifrån barndomen elak insupen wana. at förhast sig uti sina omöden, samt at wara flyktig och utan fäste eller stånd, uti sina tankar; så har jag, at bryta en sådan högst skadelig owana, samt at förwårfsa ungdomen attention

tion och et redigt tankesätt, för min del, varit så mycket trågnare, at tått och noga hålla ungdomen til rediga Mathematiska demonstrationer. Ty om et oredigt hufvud och flygtige tankar någonsin stå at rätas, så sker det, igenom rediga mathematiska demonstrationer.

Den äger werkeligen ringa begrep och eftertänka, och behöfde derföre sjelt ganska wäl med besked söka något i Mathematiquen, som menar, at någon annan Philosophiens del, Methodo scientifica skrefwen, kunde göra samma nytta; ty hwem wet icke, at all Philosophisk sanning är så beskaffad, at då den blifwit förestald, och någorlunda förklarad, så tycker en sig redan förstå den samma. Derwid stannar den, som är wan wid orediga och flyktiga tankar, bjuder til at concludera och sluta så godt han kan, och således slipper han swårligen sit förra förwirrade tankesätt. Men med Mathematiska sanningar är det helt annatledes fatt. Dem har en ej det ringaste begrep om, förän de tåmmeligen wäl och riktigt blifwit demonstrerade, så at den, som wil slippa ur flåcken uti förenämnde wetenskap, måste nödwändigdt bruka attention, spånna sin eftertänka och sluta riktigt. Detta såg en af de aldrastörsta Philosopher redan i sin tid, hwilken icke tog någon discipel in i sin schola, som tilförenej hade läst geometrien.

Deße äro nu de lärostyckene, som jag i de nästförflutne Terminer, sysslosatt mina disciplar med. Jag hoppas at någre kunna göra besked för altsammans så mycket det billigt kan fordras af 2:ne terminers Scholæ-gång; men om alle icke äro i stånd der til, det råder jag ej sbre. Alle hafwa haft lika förmoner, lika fri tilgång och lika undervisning. Jag har hwarken skont möda eller slit. Efter mitt yttersta förstånd

U 5

har

har jag hållit på, at underwisa, truga och förmana. Skulle någon säga, at jag varit för swår, så swarar jag trygt, at jag derföre wil stå til ansvar för Guds rättwisa; men om jag varit för flat och sett igenom fingren med det, som fordrat aga och näpft, derföre faller jag Guds oändeliga nåd til föta.

Jag har ofta varit såsom emellan watten och eld.

Å den ena sidan har jag varit öfwerlygad derom, at jag igenom stränghet och aga kunnat uträtta något godt. Å den andra har en gammal fördärfwelig wana och de flåstas falska begrep om trældom och frihet, rådt mig, at wisa mig, såsom jag icke märkt mångt och mycket, som i sig sjelft varit lastbart, och om man haft fria händer, icke bordt tålas hos någon unadom.

Är det icke så, at den, som alswarsamt wil betaga ungdomen alt sjelfswåld och öfwerdåd, tilhålla dem at flitigt göra sina sysslor, at han säges wara alt för sträng, han säges förqwäfsja all naturlig qwickhet hos ungdomen, han säges göra dem til dumma och blyga. Men är icke alt detta foster af en förwirrad och förfjusad hjärna? Swad är det, som kan anses hos en människa för beröm wärdt, hwilket hon förwårswat sig igenom et tygelfritt upförande?

Är icke et tygelfritt upförande, och et emot lag och billighet stridande upförande lika mycket? Men hjelp ewige Gud! Swad är det för dygd och beröm wärdt, som förwårswes igenom odygden? Swad gemenskap har wäl mörkret med ljuset? Det ena förstår ju det andra.

Då bruka wi rätteligen vår frihet, när wi inträtte våra gerningar, efter de förnämst bewekande skäl och raisoner, som kunna förekomma of under en saks betraktelse. Allderföre, så wida en åtföljer sit sunda förnuft, Guds och Öfwerhetens Lagar och bes

fal

salningar, så wida åger och brukar en sin frihet; twärts om när en ej bryr sig om sit förnuft, sätter Guds och Öfwerhetens Lagar å sido, slår sig på lättja, sjelfs wäld och öfwerdåd, då säger jag, satte wi vår frihet i band och bojer och äro just, som de oförnuftige kreaturen, slafwar af våra sinliga begärelser. Den aldraförsta frihet, jag menar Guds oändeliga frihet, består ju deruti, at hans werk och gerningar äro helige, det är, likformige och stälte efter Hans oändeliga wisshet.

Skulle nu det, at göra wårdslöst och tygelsritt wara en werkelig frihet, och således komma under namn af fullkomlighet, så borde Gud, som åger alla fullkomligheter på et oändeligt sätt, äfwen uti et oändeligt mått åga de friheter, at göra utan och emot sin oändeliga wisshet. Tänk hwad för blasphem och förskräckligt slut du får af dit orena och illa grundade begrep om frihet? Det är intet under, at et elakt trä frambrår fördömeliga frukter, och at en oren källa gifwer et orent och stinkande watten. Således drifwer et elakt begrep om tråldom och frihet en ganska stor hop föräldrar, mycket mera barn, at med bekymmer och ångslan sika efter sjelfwa tråldomen, då de mena sig söka och bekomma friheten.

Då en Läromästare igenom förnuftige föreställningar och förmaningar, och om det icke hjälper igenom alfwarsamt tiltal och tjenlig åga, håller ungdomen til beskedelighet, dygd och slit uti sina syilor. Då det lemmas ungdomen lof och tillfälle, at tidigt och sent göra sig underrättad om de stycken, han behöfwer handledning uti: då de wänligen och grundeligen uti alt sådant blifwa underwiste; Si! då åga de rättstäckens frihet. Men at låta de unge förnöta sin dyra tid i sjelfswäld och lättja, at se igenom fingren med någon deras gerning, under hwilken den aldraminsta ödygd sticker sig, det är för Gud och människor oförsvarligt; Ty derigenom ådrager ungdomen sig en
werk

verkelig tråldom, och wånjer sig ifrån mindre fel til de större, til des de omsider stanna i timmelig och andelig olycka.

Bög trådet medan det är ungr. Ty sedan det blifwer stort, får du icke rätt uppå det, utan igenom yra och rep.

Här wore nu et alt för godt tilfålle, at röra om, huru de flåstas oriktiga begrep i Moraliska grundsanningar leder dem, at med ångslan trakta efter sit eget fördårf, samt huru obotelig skada åmbetens förvaltning och göromålens skötsel i det allmänna tager der af, at åmbetsmän och husbönder ifrån sin barndom illa blifwit upfostrade och fått förddimneliga begrepp om tråldom, frihet och andra moraliska grundsanningar; Men hwarken har jag haft tid, at utarbete detta ämnet, eller anstår det mig, at för denna gång wara widlöftigare.

Jag wil altså härmed sluta mit Tal, och påbegynna examen med ungdomen, på det sätt, de af mig blifwit handledde.

Jag underkastar sedan altsammans, icke mine Förnäme och Gunstige åhörars grace, utan deras mogna och oiwålduga omdömmen.

Andra Talet,

Den 5 Julii 1750.

Alla beställningar i et rike, de största med de minsta, de indrägtigaste med de magraste, fordra en flitig och öm, ja rätt en samwetsgrann skötsel. Såsom denne sats är onekelig, så lär och alla säja: ja der til, at de, som på något sätt hafwa sin hand i informations werket, umgås med et göromål, som är långt ömmare, än något annat. Det närvarande är orsaken och föder af sig det på följande, just såsom et frö, hwilket framalstrar en ny ört med många hundrade frön. Alle desse frö återigen hwart sin ört, med äfwen så många frön, och så alt framgent.

Ho kan deraf icke finna, at påföljder råcker oändeligen och delar sig i längden, alt mer och mer i oändeligen flera delar? Dertfore, om de unge wid schoolorne icke få en riktig grund, til en sann Gudsfruktan, ren dygd och sunda tankar i de öfriga lärodelar, så blifwa de ofelbart, wid sina manliga år, efterlätne uti sina sysslor: göra mer tofugt än klokt. Och emedan de äro många, som taga del uti deras göromål, så blifwer och skadan af deras fåkunnighet så mycket widsträktare, och delar sig redan af början i oändeligen många grenar.

Häraf följer, at en odugelig och efterlåtten Lärare är en Stamfader för många 100:de oredigheter, irringar och skador, samt at de, hwilka en sådan odugelig och efterlåtten Lärare har under sina händer, blifwa lika goda, som han, det är Stamfäder til all den oreda och olycka, som et Rike råkar uti.

Och som en Stamfader och Husfudman nödswändigt måste wara ansvarig icke allenast för sin egen gerning, utan ock för alla de påföljder, som denne
hans

hans gerning i framtiden har med sig; så lärer då hwar och en finna, hwad orsaken är dertill, at det i synnerhet ropas förbannelse öfwer den, som är efterlåten i sin systa.

Jag har ofta tänkt härpå med förskräckelse, och det hafwer gjort mig mon och hugad, at efter mit yttersta förstånd, bruka det lilla pund, som den allsmågtige Skaparen hos mig har nederlagt. Mit hufwud har varit fullt med tankar, och mine händer fulla med arbeten: Min hwila har måst bestått i ombyten af sysslor; men jag har ändock Gudi besynnerligen låfswad, icke blifwit ledsen och modstulen. Wilson drar halfwa laget. Jag håller så före, at då en hafwer något förnuftigt arbete under händer, det må sedan wara, hwad det hålft wil, så hindras han derigenom ifrån allehanda odugder, och derigenom lägget han rättskaffens grund til sin och andras lycka och wälsignelse.

Men mången kan smickra sig i sina göromål. En menar ofta, at han har gjort wäl; då han werkeligen har gjort illa. En tycker ofta, at han gjort som flokast, då han i sjelfwa werket har gjort som tokugast. At sjelf fria mig ifrån en sådan oro, såsom ock at mota och om intet göra deras omdömmen, som äga större pund af illwilja, än af wert, har jag uti Högwördigste Herr Biskopens och summe Venerandi Consistorii Högt uplyste ompröfwan, allerödmjukast understått, om icke et redigt protocoll på de, wid examen förelöpande frågor och swar borde föras, och, om icke af Rector scholæ til Högwördigste Herr Biskopen och summe Venerandum Consistorium, wid hwarje termins slut, borde insändas, et redigt utdrag af alt det, han den termin hast för händer.

I bägge delarne har jag wunnit et Höggunstigt och Högrättwist bifall. Jag skulle således tro, at såsom

som en sådan Högstnödigg inrättning, kan upmuntra mig til ständigg flit och estertanka; så föder det af sig, en önnig wälsignelse, på alla de ställen och Landsorther, der detta kommer i gång; Ty härigenom blifwa icke allenast Höga wederbörande öfwerlygade om Lärarenas större eller mindre flit och skickelighet, utan och underrättade om de saker som hafwas för händer, och med hwad wett och redighet de drifwas.

Alt länge hånga wid en sysla, och göra ingen ting besynnerligt, är ingen merite: at med oredighet föreställa någon ting för ungdomen, det är at göra dem dumma och tankwilla: at implanta hos ungdomen, falska begrep uti wettenskaper, det är skadeligt. Men om ungdomen insuper willofätser i Theologien och Sedoläran, så är det aldeles förgiftigt. Ty de störta och kullhåfwa människans timmeliga och ewiga wälsfärd i det närmaste. Ingen kan tro, huru swårt det ofta är, at uti moraliska saker, ändra de falska meningar, som någon utan föregången behörig estertanka stannat uti. Et falskt och förwändt begrep om frihet, om förtjenst, om anseende, och om en rättskäfsens lycka och fullkomlighet äro grunden til et fritt lopp i allehanda odygder och laster. Hwem är då, som på sitt samwete wil förträta sin sysla, och icke i öfwerwälgande af det föregående, är alt förnödgd, at i det nödgaste göra besked för den samma? Derigenom blifwer hans samwete lättadt. Derigenom winner han sina förmåns hjelp, underwisning och rättelse, i det som hos honom kan fattas och han kunnat fela uti. Har han igenom egen flit och estertanka gjort alt rikligt ifrån sig, så kan ju ingen neka, at hans arbete är dubbel heder och lön wärdt.

Så bör då hwars och ens redogörelse-dag: vara en heders-dag. Den bör åstadkomma hwila för samwetet, nöje för alla rättfintna och förnyftiga; men skam för alla wrångfintna och öfverståndiga domare.

At ofwännämnde inrättning, hwad en så noga redogörelse angår, ökar Scholæ-betjenternas möda, det är lika onckeligt, som det är hela werlden bekant, at deras wilkor hårtills warit ringa, och icke på långt när swarat emot deras arbete; men alt sådant har ej kunnat göra hos oss den aldraringaste halt.

Wi hafwe funnit, at wår store och oförliknelige Biskop, har fattat saken i den rätta ånsdan, då han förut på alt möjligst sätt båttrat scholæ-arbetet och gjort des nytta stor och widsträkt på alla kanter; ty derigenom har högbemälte wår hufwudman, fått en rättshaffens grund, at hos wår Höga och Nådiga Öfwerhet så mycket lättare utwerka anständiga och tillräckeliga wilkor, för den utmagra scholæ-staten. Det är oförhynt, at ropa på förmoner med stor hals, utan at kunna wisa huru redeligen systlan blifwit förwaltad, och huru stor nytta sådant åstadkommer. Ty at förmonerne för Sysloman, äro antingen större eller mindre, än de borde, det är för det allmänna lika skadeligt.

Igenom oförtienta förmoner blifwer en sysloman wårdslös, lättjefull, och odrågeligen förmåten. Knapp och otillräckelig belöning gör en Ambetsman trög och modstulen. Och den, som igenom et årligt och flitigt arbete, icke ser sin utkomst, han blifwer och retad, at taga allehanda bisteg, som göra, at syslorne hafwa större skada, än nytta med sig.

Den husbonde som matar och lönar sina betjenter wäl, ser noga efter deras arbete, straffar den halsstarrige, och hedrar den lydiga tjenaren, han får årliga, skickeliga och williga betjenter; men den deremot som matar sit folk illa, är rund i löften och knapp i betalning, han må för öfrigt bruka hwad konst han wil, får sällan skickeliga betjenter, utan falska oduges

ga ögnettjenare, vråklingar, som icke göra nytta för maten, de äta.

Emedan altså alla kunna vara öfvertygade derom, at vår Biskop, på det eftertryckeligaste främjat, och framdeles wil främja scholornas fulla drift, och deras förmoner, som med wett och fullkommeligt alskware arbeta derwid; så är alles vår önskan icke hög, än at wid våra examina eller redogörelse-dagar uti en så hög förmans och Befordrares närvaro wis sa, at all möda och flit på vår sida blifwit ospard. Men Högberåmte vår Hufvudman har igenom sina andra höga och wigtiga Ambetes-syslor för denna gång blifwit afhållen, at lemna öf den synnerliga heder och förmon.

Det, som wi nu kunne fågnå öf öfwer är, at Högärewördige Herr Probsten uti vår stora Biskops stad och ställe är tilstädes, at som Inspector scholæ afhöra den samma. Herr Probstens hjelp och fulla uppsåt, at främja scholans wälgång, har ofta gjort mig munter under mit arbete. All den tanka och drift Herr Probsten använder på främjandet af et så angelägit werk, har wiserligen wälsignelse med sig, som sträcker sig på barn och barnabarn.

Mit göromål, i detta näst framflutna scholæ-år, har bestått deruti, at jag läst och uttydt för ungdomen Theologien, Logiquen, Moralen, Natural-Historien och Justinus.

Uti Theologien stannade wi i articulo IX: De gratia Dei in Christo data. Locus de Christo, som efter allas mening är det swåraste och benigaste i hela Theologien, drog en god tid ut.

Uf Plenningens Logica återstå ännu 3 Capitel. Uti Philosophia Morali, har jag efter Högwördige Herr Biskopens och summe Venerandi Consistorii Höggunstiga bifall följt ENEBERGII Quaestio-

nes morales, och stannat i Capitlet de officiis erga Deum. Puffendorf, af hwilken berörde quæstioner äro tagne, har sin goda nytta; men det kan jag wäl säja om Professor ENEBERG, som utdragit frågorna af PUFFENDORF, at han ingalunda gjort saken klarare, utan mer benig och inweklad. Och det, som wärre är, så har ingen, in til denna dag, utgifwit något just tjenligt Compendium uti Sedoläran.

Uti Natural-Historien har jag följt Kongl. Archiatern och Professor Medicinæ i Upsala CAROLUS LINNÆUS.

Jag har af honom, äfwen något af andra, sammanpläckt det, som i allmänhet hör til natural-Historien, så at ungdomen deruti har et försvarligt begrepp. Jag har sedermera lärt ungdomen systema Sexuale uti Botaniquen, hwilket de tåmmeligen wäl förstå. Höppas näst Guds hjelp, at de sjelfwe, förmedelst berörde system, kunna taga rätt uppå de låttaste örter. Ja, jag wägar påstå, at de sjelfwe, utan någon handledning, wore i stånd at drifwa sig tåmmeligen högt i Botaniquen, allenast et Lexicon terminorum Botanicorum wore at tilgå med goda figurer på sådana delar, hwilkas utseende genom ord, swårligen stå at beskriwas. Mödan, at sammanskrifwa en sådan bok, wore icke stor, och des uplag wore ej eller kostsam; men boken i sig sjelf, kunde icke betalas med guld. Så at om publicum, på egen kostnad, skulle låta sticckelige män utarbete och uplägga förenämnda och andra dylika nödiga böcker, wore det en sak, som hade ganfka mycket at betyda.

Uti Justinus stannade wi, i den 5:te boken och sjunde Capitlet.

Mit lärosätt har, i nästframflutne scholæ-år, warit likasom i det förra, hwilket jag wid mit Tal wid examen förledne Sommar kärteligen beskref.

Mitt

Min flit har jag hållit aldeles ospard. Ärlighet och et för det Allmänna nyttigt arbete har jag endast ansett som förtjänst hos andra, derföre har jag sjelf welat tota derefter. Swarten är det Allmänna eller man sjelf betjent med förs, galanterie och såfång. Det klingar för bronnen och blänker för ögonen; men det förgås, såsom et wäder, och såsom en blirt, och lämnar armod, fattigdom, uselhet, förakt och många 1000:de laster, ja, det som wärre är, Guds odrägeliga hämd, til arf, både å barn och barnabarn.

Det är således och skal blifwa mit symbolum: at den, som för egen räkning icke gör någon nytta i det Allmänna, han är ej wärd, at heta en människa: han är ej wärd, at lefwa i det Allmänna.

Jag har derföre, som jag sade, varit flitig och mon derom, at hålft någorlunda fullgöra min syssla. Men någon kunde säga, at jag icke lämpat mig efter ungdomens begrepp derpå swares: då jag grundeligen lärt ungdomen de första principia af en hoptärodelar: då ungdomen förstår dem, så wäl, som någon kan wänta det af en sådan ålder; så har jag wisserligen lämpat mig efter deras förstånd och begrepp. Eller måtte jag bättre hade lämpat mig efter deras begrepp, om jag lärt dem ingen ting? Det är intet under, at de, som icke sjelfwe åga någon grundelig insigt i wetenskaper, at de (såger jag) hålla en grundeligen början, för högden, spitsen och slutet af all wetenskap.

Wid scholorna bör ju ungdomen få en grundelig början i en hopt wetenskaper, på det de småningom måtte wänjas til rediga tankar, och blifwa skickelige, at wid de högre publique Lörö-säten gå längre utan något hinder. Djupet på wetenskaperna är oändeligt, så at de räcka nog til. Om werlden stode i 1000:de sinom 1000:de år, och hwar människa lefde

lesde i 1000:de sinom 1000:de år, och allesamman skulle studera natt och dag, så bleswe de ändock aldrig ut-studerade: de hade alltid mer nytt, at lära, än de hade lärt förut: de behöfde icke wara rädda dersöre, at de kunde säja något, som andre sagt förut, utan deras lärdom skulle wara wändeligen, det är, immerfort.

Ögenom wanan kan man förskaffa sig färdighet at bära stora bördor; men det stannar af på slutet; ty ju mera man ökar tyngden ju swårare blifwer bördan. Med Sjålen och dess egenstaper är det helt an- norledes fatt. Hos henne går slutet alltid lättare, än början; ty ju mera en grundeligen har lärt sig, och ju längre han har hunnit, ju större habitus och flere principia demonstrandi får han. Ty det förut- gående tjenar alltid för grund och föder af sig det på- följande, så at ju flere sanningar jag har mig bekanta, ju lättare har jag wid at hitta på något nytt.

Wettenskaperne råcka nog til. Guds werk äro wändelige; ty de innehålla i sig uttryckeliga spår af Guds wändeliga wisshet, godhet och alsmågtighet, så at intet skapadt kreatur hinner utgrunda det, som finnes i Naturen.

Sedolärans och Mathematiquens djup och widd sträcker sig wändeligen. Jag wil nu icke nämna om sjelfwa den wändeliga Guden, utaf hwilken allt godt, och allt det, som förstås och wetas kan, utflyter såsom af en wändelig källa. Allt det, som uti honom finnes, är af sig sjelft, uti sig sjelft och på allt sätt wändeligt. Men at utföra detta ämne widlöftigare, där til haf- wer jag nu hwarken tid eller tillfälle.

Det är nog, at hwad jag i kärthet här näst för- ut har omrördt, tjenar för et ibland de aldrastärksta bewis, derpå, at wi äge en odödelig sjål, och at dess egenstaper äro ganska inskränkte. Det öfwertrygar oss

åfventwål derom, at de, som hålla före, at jag icke lämpat mig efter ungdomens begrepp, derföre at jag grundeligen lärt dem början af en hop wetenskaper, de samme, säger jag, äro lika sluge på slutet, som på början af wetenskaperna. Ungdomen i dessa öfra Classer äro få til antalet. Om de hade varit flere, så hade arbetet hwarcken varit särdeles dyrgare eller lättare; men nöjet och nyttan hade til åfventyrs varit större.

Imidlertid är det i sig sjelft långt bättre och nyttigare för Riket, at wid sina publica Lärw-säten hafwa få, men dugeliga telningar, än at upfylla dem med en wändelig skara af wräcklingar.

Et enda äkta barn gläder sin faders hjärta, och i det är han wändeligen nögd. Men om han wore fader til 100:de horungar, så wore hans fågnad ändock icke större, utan hans skam wore så mycket mer kring spridd på alla ställen, så at han på slutet, icke hade något rum, dit han kunde wända sina ögon för blygsfel.

Uti dessa mina Lärjungar har jag hugnat mig, såsom uti mina äkta barn. Men at de äro mig käre, det är just det, som mig uti Edor närwaro, mine förnäme och gunstige åhörare, igenom en riktig och redig examen, nu åligger at å daga lägga.

Tredje Salet,

Den 8 Julii 1751.

Det wårde, som blifwer satt på några inrättningar, hårrörer som oftast af deras mindre eller större begrepp och insigt, som derom falla sit omdöme. Den förnuftige och estertänksamme, anser och skattar hwar och et ting och hwar och en inrättning, af den nytta, som deraf werkeligen kan winnas; men den skumögde är oförlynt, och hugger djerft til med sit omdöme, såsom det wid första påseendet faller honom in i ögonen, hwarföre han ock waklar uti sit dömande, och är just som en rök, hwilken nu af den ena wäderpusten drifwes åt öster, nu af den andra åt wäster.

Att jämföra den nytta, som af inrättningarna kan härflyta, och i grund deraf, utsätta det wårde, som de och deras idkare hafwa fins emellan, det är en sak, som ingen annan kan gå ut med, än den, hwilken i botten ser berörde inrättningars natur och beskaffenhet, det band, som dem emellan är, äfwen ock de egenskaper, som fordras af dem, som de syfvelsätta.

Det händer ganska ofta, at de indrägtigaste och nyttigaste göremålen fordra icke just så djup och widsträckt insigt, utan fast mer trålsamhet och slit hos dem, som dem förrätta; til ex. de fläste æconomiske inrättningar. Deremot finnas och andre göromål, hvars nytta är stor och oungängelig, de der fordra hos sina idkare, icke allenast idoghet, utan besynnerliga naturs-gåfwor, ja ock stor möda slit och kostnad, för än någon til deras tilbörliga förvaltning kan blifwa skickelig: til ex. en hop Civile sysslor, och i synnerhet de, som höra til Clericiet.

Ja, det finnes ock sådane sysslor, som äro ibland de angelägnesta och hafwa äfventyr med sig samt fördra insigt i hwarje handa saker hos dem, som med heder och eftertryck wilja förwalta dem. ex. gr. de, som höra til Militair och Navigation.

Detta har jag welat andraga, såsom en oryggelig, och oemotsäkelig grundwal, til det, som jag i kärthet, wid detta tilfallet, med mina Förnåma och Gunstiga åhörarens ynnest och benågenhet, tänkt nämna, om det wårde, som tilkommet *scholorna*, och dem som deruti arbeta.

Emedan den sak, som ock nu förestår at utreda, beror på många omständigheter, hwilka icke just så lätt falla enom in i ögonen; så är det icke under, om de flåstas omdömen härwid slå felt. De säja: i *scholorne* beswåras ungdomen med en hop grål och såfångga, som pilten bör kunna, om han wil undwika stryf; men med säkerhet kan förglömma, utan at lida derwid någon halfvres skada. Grål och *scholæ-fuxerie* är alt derföre det heders namn, som de lämna hela *Informations* werket; men det är icke under; ty det är icke just så godt köp på dem, som dömma af moget betänkande.

Alt ingen *schola* finnes, där tillställningen förtienar et så widrigt omdöme, det är en sak, som jag aldrig åtager mig at försäktta. Mit ändamål är, at röra om det wårde, som *scolorne* och *publique Lärosäten* äga, sådane, som de böra wara, och de, efter wår stora *Biskops* omsorg och bedrifwande, åtminstone här omkring befinnas.

Den, som skulle mena, at *scholorne* äro inrättade til plågo-hus för barn, at derstädes lära en hop grål och såfångga, han är så stormgalen, at han näppeligen borde tålas i därhuset en gång. Alla *publique Lärosäten* äro til den ändan inrättade af wår Nådiga Öfwerhet, at ungdomen derstädes måtte blifwa un-

der

derwist, i sådana stycken, som wid de Allmänna gbrors målen och syflorna i Riket, komma dem til pass.

Nu, som et Rikes walgång, flor och anseende grundar sig på göromålens rätta ans och skötsel; så är det ock onckeligt, at scholorne lägga den första grundwal til den lycka, som et borgerligt samhälle kan fågna sig af. Således är klart, at scholæ-werket, då det så drifwes, at det ändamål til alla delar främjes, som war Nådige Swerhet igenom deras inwätning påsyftat; så får det onckeligen sit rätta och naturliga wärde. Detta blifwer åfwen för den aldraz enfaldigaste handgripeligt, då han föreställer sig de stycken, hwilka scholæ-ungdomen bör undervisas uti, som äro förnämligast, deras Christendom, Skrifning, Räkning, Historie, Språk, Theologie, Moral, Mathematique, Oeconomie m. m.

Alla desse lärdoms delar äro af den nödwändigdighet, at föga någon kan wara dem förutan, som i det Allmänna wil göra någon särdeles nytta. Så som en häfstång eller handspil tjénar, at med lätthet uplysta tunga kroppar, så äro och berörde wetenskaper hjelpemedel; igenom hwilka man kan med lätthet och besked utreda sig uti de wigtigaste förefommande ärender. De, som idka något handwerk, eller något annat mer lysande näringsfång, jag må icke nämna dem, som förestå publique syflor och bestälningar, hafwa räkne och skrifkonsten oumgängeligen af nöden. At en tilsräckelig kunskap i war Christendom är nödig, derpå twiflar ju ingen af oss, som äger sundt förnuft. Jag kan derhos säja, at en hop grundsaningar i Moralen eller Sedoläran hafwa uti mit tycke blifwit ansedde af den nödwändigdighet, at åfwen den enfaldigaste bonde-dräng borde hafwa en tydelig kunskap derom. Men det är ganska beklageligt, at denne högstnödige kunskapen ofta fattas hos dem, som äga
mer

mer pröfwadt förstånd. Bristen häraf är orsaken til en oändelig hop oredigheter, irringar och skador, hwilka, så länge kunskapen om berörde Moraliska grundsanningar brister, omöjeligen kunna förekommas.

Någon torde mena, at mine utlätelser äro hårdare än någon, åtminstone mången gjort sig förtjent; Men jag är rädd före, at orsaken til min beskylning är så klar och handgripelig, som den i själwa werket är beklagelig. Huru mången håller icke girughet, för sparsamhet, löfveri för friskostighet, et tvungit narragtigt och högfärdigt opförande för besleswenhet, alswarsamhet för bondaktighet, öfwerflöd och lösaktighet för en förnäm lefnad, lättja för commodité, sölande och dublande för tidsfördrif, slit och en verkelig frihet, för tråldom? Huru mången höre wi icke med nöje och behag berättas om sina försigtiga steg och handlingar, hwilka då de närmare skärskådas, håldre klåda en bedragare och en tjuf, än en ärlig Karl? Huru ofta skröter icke mången öfwer sin tapperhets gerning, hwilken i själwa werket hörer en röfware och mördare til, men aldrig någon tapper man.

Emedan nu öfswannämde grundsanningar hafwa nära och ständigt inslytande uti människans timmeliga och ewiga lycka. Hjelp ewige Gud! Hwad wälsignelse och trefnad skal finnas uti det Samhälle, uti hwilket måsta parten hafwa oriktiga och galna tankar uti det, som hufwudsakeligst är, i Sedoläran? Då de ifrån sin barndom och tillika med modersmjölken insupit et förwändt begrepp om dygd och odygd, så få de hela sin lifstid, med största ångslan, efter en förguld odygd, som leder hufwudstupa til alt, som för därt och olycka heter.

En ren dygd och Gudsfruktan äro Syskon och så godt som et och samma. De äro de endaste grunder, förmedelst hwilka all människans lycka, med sä-

ferhet förwårswas och uppå hwilka den beror, utan at lida någon undergång: alle andre begrepp och maximer, som afwika ifrån en ren dygd och Gudsfruktan, de måge wara så konstigt inrättade, som de någonsin wilja, så förwårswa de aldrig at någon människa, mindre at något helt Samhälle en beständig lycka.

Et Samhälle, det må wara mindre eller större, hwars band är någon odygd, liknar en odugelig och illa tilredd machine hwars remnor och ojämna fogningar äro öfwerstrukne med en målning, och således prälar nog i deras ögon, som aldrig med sina tankar gått in i någon sak, utan hållit sig altid wid ytan; men så snart målningen igenom tidens och wårderlekens omskiften blifwer antingen fördunklad eller och aldeles utfallen, så röjes deß wanckapeliga och illa tilpassade delar, och de sjelfwe bidraga til sin egen undergång. Då ser hela tilredningen wederstygkelig ut i allas ögon. Så är ock det band, som odygden binder ganska löst, obeständigt, och rått ingen ting at lita på.

Hwar och en ärlig sinnad människa wåmjes wid hela inrättningen. Någon enda tryckande omständighet, ja en nåswo full med ducater är i stånd, at rubba hela det band, som är grundadt på orene affigter. Det är ännu wårre, at fallet blifwer swårare och större för dem, som hafwa bygt sin förmenta lycka på odygd, ju längre de hafwa hängt lat och dragit sig fram igenom sina konstier. Ty odygden är, som et skedwatten, som fräter omkring sig alt mer och mer, ju längre det får werka uppå et järn. Deremet, är ärlighet och dygd det band, som lätt och fast sammanknyter alla Samhällen, och håller strek wid alla tilfällen.

Inga tiders omskiften, inga swårigheter, inga försöt äro i stånd, at förkränka deß lycka. Ärlighet och

och dygd likna altså guld, som icke elden en gång gitter, at förändra. Dersföre är ock intet Samhälle, antingen litet eller stort, om det annars är grundadt på dygd och ärlighet, som behöfwer, hwarken til sin upkomst eller beständiga wälgång, det minsta ilpariga Konstgrepp. Den är wißt aldeles förwirrad i sin hjer-
na som menar, at odygden, som är sielswa orenheten och en styggelse, skulle mera kunna bidraga til människans lycka, än dygd och ärlighet.

Den, som igenom sin esfertänka, icke kan gå så långt, at han ögonskentligen ser huru dygd och ärlighet i grund af sin egen natur drifwer och leder människan ifrån den ena lyckan til den andra, och huru odygden deremot, såsom et sött förgift, förstör människans lycka på alt sätt och på alla kanter. Jag säger, at en sådan skum-ögd människa, som ei kan finna det, han borde ändock såsom en Christen åtminstone weta, och wara öfvertygad derom, at Guds heliga och alsmågtiga styrelse wälsignar alt det, som flyter af dygd och ärlighet; men deremot möter odygden, och deß orena och arga grepp, med förbannelse.

Äf alt sådant, har jag blifwit öfvertygad om den obeskrifweliga nytta, som det enskildta och Allmänna har deraf, at Sedolåran drifwes wid Icholorna: Men den bör läras, som en hufwudsak, grundeligen och med eftertryck, ingalunda efter den gamla trallen, så at hela konsten består deruti, at ungdomen kan något af et Compendium Morale utan til. Allt det, som föreläses ungdomen, och i synnerhet Moralen, fordrar at det grundeligen skal förklaras och utredas, så at ungdomen handgripeligen finner sammanhanget deraf, och således måtte i sit samwete lämna bifall til altsammans. Et sådant begrepp uti Sedolåran har inttryck i ungdomens sinne och lefwerne, och gör dem stadiga, flitiga, beskedeliga och ärliga.

Hushållningen bör jämväl i scholorna förklaras, emedan den är et stycke af sådan nödwändig-
het, at aldrig något Rike desutan kan anses för lyck-
feligt. Wi måge se på hwad Rike i werlden wi welle,
så finne wi, at det antingen drifwit sig fram, och
stigit til anseende eller ock varit på underwigten, alt
efter som hushållningen därstädes varit wäl eller illa
inrättad. Ty alt det, en människa behöfwer til sit
upphålle, förwärfwas och uträttas igenom arbete,
och då et idogt arbete drifwes med förnust, har det
en wälsignad framgång. Minars om konsten är bär-
ta, fast ock arbetet wore nog drygt; så är nyttan ders-
af föga, och ofta händer, at skadan blifwer anseelig,
men nyttan ingen. Och som dygd och ärlighet föder
arbete och flit af sig, så gör ock et förnustigt arbe-
te sin tjenst tillbaka. Derigenom, at det lika som un-
derhåller, stödjer och förwarar dygden, at hon af os
dygden icke får qwäfwas, såsom af et ogräs; Ty låt-
jan är just den jordmon, som alla odygder bäst trif-
was uti. Är alt dershöre det ganska nyttigt, at ungdom-
men får et redigt begrep om hushållningen, des delar,
natur och beskaffenhet: Huru hwart och et närings-
fång rundeligen föder sig och sina idkare: huru nära
hwars och ens enskilda förmon, wid hushållningen,
är sammanknippad med det Allmännas eller hela Ri-
kets wälgång, huru aldersföre den, som med besked
hushållar, bör hedras och hållas för en ibland de nyt-
tigaste lemman, uti det Allmänna. Ja, detta är af
så mycket större nödwändighet, som mången hafwer
et förwåndt beprepp om hushållning, begynner alt-
sammans bakfram, plågas af de fördömeliga tankar,
at hans enskilda och den publica nyttan icke kunna
bestå tillika, utan at de äro stridande fins emellan;
menar at hushålla är en gemen syster, som ingalun-
da anstår någon hederlig Person, utan bör lämnas
åt nedrigt folk.

Men at deremot en lysande lefnad, sätter wår de på folk. Hwarwid fordras, at weta och kunna råtta sig efter et wändeligt tal med reglor wid hwarjehanda tilfällen, at kunna taga sig en ärbar mine, at hafwa sina dyrbara klädningar i godt skick, och noga kunna inwätta dem efter de nyaste moder, at med färdighet spela et partie l'ombre, och dansa en hop Contra-dantsar, det är hederligt, det är beleswat och det är förnämt. Hwarföre de icke en gång tänka på något nyttigt och alswarsamt göremål, utan mena, at de sätta en släck på hela förnämheden, om de sölade sina fina och hwhita fingrar wid hushållningen. Fördomeliga principier! ty gods och rikedomar hafwa aldrig på sådant sätt blifwit samlade utan förstörde.

Slutsatsen är således klar, som alle måste skrifa under, de der weta, at dygd och odygd, alswarsamhet och narraktighet aldrig ännu wuxit uppå et trä.

Jag wille ännu med få ord röra om Mathematiquen, som äfwen gifwer scholorna något litet, at göra. Huru denne wetenskap, i grund af sin egen natur tjénar oss för den utwaldaste Logica eller konst at naturligen och med besked sluta, det har jag för et år sedan, haft den äran at kärteligen omröra. Hwad för öfrigt Mathematiquens nytta widkommer, så är den så widsträkt, at föga någon, ja, jag wägar rent ut säga, at ingen människa är, som icke wid många tilfällen, med besynnerlig fördel, kunde betjena sig af den samma. Dersföre har jag altid warit i den tankan, at det wore tusende gånger bättre och tjenligare, om Fruntimren på sit modersmål skulle lära sig något uti Mathematiquen och natural historien, haldre, än de beswåra sig med främmande utländska språk; ty naturen lärer dock icke så mycket hafwa ämnat det könet til Stats-Ministrar, utan fast mer
at

at hushålla. Alle Szwers och Under-domare, alle Ci-
vil-och Militair-betjente, de som idka något närings-
fång, ja, sjelfwe bonden, som hålles för gröfst, kunde
hwarje dag göra sig god nytta af Mathematiquen;
men ofkunnigheten deruti gör, at de hos sig sjelfwa
sakna ingen ting.

Men härwid lär någon infinna sig med inlast
och påstå, at den nytta är föga, som härflyter deraf,
at någre trianglar och andre figurer göras på en taf-
la, och konstlas med deras demonstrationer. Der-
på swaras, at en demonstration, som göres om en
triangel, ja om en enda lineea, kan ofta hafwa myc-
ket at innebära, och det, som Mathematici med stort
hufwudbråk hafwa demonstrerat uti sina kamrar,
på sin taffla, är sedan af andra blifwit antagit såsom
hufwudsanningar och hufwudreglor, hwarefter de råts-
tat sig i sina förättningar sig och det Allmänna til o-
trolig nytta.

En ofkunnig kunde wäl hålla de strek eller li-
neer, som äro til exempel uti en Sjö-Charta, af
föga värde, der likwäl igenom det, at en Sjöman
wet rätta sig efter, sådana strek, hafwa många 1000
människor blifwit frälste ifrån sjö-nöd och många tu-
sende millioner rikedomar blifwit förskaffade.

Sådane Chartor äro ingalunda inrättade af
Sjömän, utan af Mathematicis, och oansedt de ige-
nom sin slit och otroliga möda hafwa oändeligen myc-
ket gagnat människo-slågtet, så hafwa de sjelfwe of-
ta haft minsta nyttan deraf. Dertilmed äro sannin-
gar så til anses, såsom frön, hwilka af den oförstån-
diga ofta hållas för ringa, och förakteliga; men lik-
wäl då de blifwa satte i en tvenlig jordmon, fram-
bringa det fönaste och nyttigaste trä.

Om wetenskaperna och deras nytta, må alder-
före ingen understå sig at dömma, som itte sjelf ä-
ger

ger i dem en grundelig Kunskap, och ser, huruledes de på det eller det sättet idkade, antingen mer eller mindre bidraga til Guds namns ära och människo-slågtets nytta.

Flere andre stycken böra läras wid scholorna, såsom Geographien, Logican, Natural-historien m. m. De äro af lika nytta och nödwändighet, som de förra wetenskaps delarne; men min staccuga tid, och mina förnåma och gunstiga åhörarses tålmod påläggga mig at bruka all möjelig kärthet.

Äf det, som med några ord är anfördt, må hwar och en, ja, moimus sjelf dömma om det, som läres wid scholorna, bör komma under namn af gräl och säfsännga. Här upammas ungdomen i dygd och en hop nöddiga wetenskaper, at Riket derigenom blifwer upfyllt med Inbyggare, som äro förståndige och ärlige, och således skickelige wid alla tilfällen, at lita uppå. Ty måste den wisserligen wara win-ögdd och närlynt, som icke finner at scholorne lägga grunden til människans timeliga och ewiga wälfärd.

Således kan jag med trygt samwete säja, det Rikets underwigt och wantrefnad til största delen här rörer derutaf, at en hop wetenskaper dels icke, dels wårdslost wid scholorna blifwit afhandlade; ty som det är ganska illa, om antingen onyttige, eller mindre nöddige saker drifwas wid scholorna, så är det icke eller nog, at wetenskaperne, som förhafwas äro nyttige och nöddige, utan de böra läras grundeligen och på en lätt och naturlig method, så at ungdomen, under det de lära något godt, får et upöswadt och spitsat förstånd.

Scholæ-Lärarne böra derföre sjeftwe äga en grundelig insigt i wetenskaperna, de böra äga et resdigt, tydeligt och lifligt begrepp, hwilket ingalunda förwårswas, utan genom stor möda, lång tid, och mycken kostnad, och ändock bara af dem, som äga goda

natur-gåfvor. En Scholæ-Lärare bör wara eftertänksam, försigtig, flitig och oförtruten i sin undervisning, så at den, hwilken med eftertryck wil lära en ungdom, sätter sin hellsa, sina sinnen, och sina lifskrafter uti en uppenbar fara.

Ut af det, som i kärthet är anfördt, utdraga några slutsatser, håller jag för onödigt; ty de äro handgripelige. Jag är ock gärna nögd med det utslag, som hwar och en förnuftig faller derom; men jag wil närmare komma til mit ändamål, som är, at göra besked för mit scholæ-år.

Det fågnar mig högeligen, at den dagen är åter inne, icke just derföre, at jag har kunnat uträtta så mycket, utan derföre, at mit samwete tillsäjer mig, at jag har gjort, så mycket jag har kunnat åstadkomma. Ty det är icke aldeles det wärsta folkslaget som hafwa et fullt upfsät at göra godt, fast de icke alltid kunna uträtta så mycket.

Då jag för 3 år sedan tilträdde scholæ-arbetet, påminte jag ibland annat, at det mycket hindrade scholæ-werkets rätta och fulla drift, at ungdomen så plocktals blifwer flyttad ifrån den ena Classen til den andra; derföre påstod jag, at Classerne helt ock hållne och på en gång skulle flyttas, sedan ungdomen lärt sig de stycken, som förhafwas uti den Classen han suttit uti. Och hela den öfwersta Classen til Aca-
demien skulle dimitteras.

Uf en sådan inrättning flyter den förmon, at Lärarena alltid hafwa at göra med lika för sig komne discipular, deremot de i annor händelse hafwa dem af många slag, hwarigenom deras arbete ökes, och antingen de förre, eller de nyss komne Lärjungar, taga stöt.

Detta hinder, som det är lättast motadt, så är det et ibland de aldrastörsta wid hela informations-werket, och af hwilket jag i år tagit en obehagelig känning.

Jag

Jag vil ännu i kärthet omrödra et hufvud-hinder, som
Scholorne äro utfatte före.

Då jag tager denna scholan til exempel, så är
läse-tiden ifrån början af Februarii til den 10 Julii,
och ifrån början af October, til medium Decembris.
Alltså går tiden emellan medium Decembris och början
af Februario, äfven tiden emellan medium Julii
til början af October fruktlöst bårt för scholæ-ung-
domen; men det är ej dermed bestått, en hop dagar
förr och efter Pigst, en hop Dies profesti, med en hop
gång- och spatsere-dagar, som ungdomen wet åbero-
pa sig, såsom en wälfängen fördel af gammal häfd
skola och firas. Under alla dessa los- och frihets-dagar
går, som sadet tiden fruktlöst bårt för ungdomen. De
lära sig ingen ting annat, än odygd: de glömma bårt
hward de tilförene hafwa lärt, och det, som är als-
dravårst, förvårst sig, under de längre los-tiderna,
en så inrotad lättja, at sedan hela halftva läs-termin
går bårt, förrän den kan aflådas.

Derföre borde alla Söfnedagar i året utgöra en
läs termin, dock så, at ungdomen då och då kunde få
lot, om den hetaste Sommar-tiden, som bäst kunde
användas til Geographien, Botaniquen, ritning,
med andra sådana lättare, men derhos nyttiga öfning-
gar, hwilka ungdomen rätt så wäl kunde gå ut med,
som Bonden, at under den hetaste tiden om somma-
ren bruka skäran, lian, spadan och plojen.

Men nu tycker jag, at alle scholæ-Lärare ropa
med en mun: Scholæ-öket har härtils varit odräge-
ligt, och tagit lif och förstånd af mången bras man.
Om denna tråldom skulle ökas derigenom, at scho-
lan wore öppen hela året igenom, bittida och sent,
E
win

winter och sommar; så må den utwälsas til Scholæ-Lärare, som består af järn och stål; men icke af lött och ben.

Men min mening är ej så elak, om mig lemnas litet rum til förklaring. Ut Scholæ-öket denne tid är så drögt och ångsligt, at det ingalunda behöfwer någon tildöning, det är en sak, om hwilken jag sjelf kan lämna bewis. Derföre borde Scholorne föreses med tillräckeliga och dugeliga Lärare, emellan hwilka Weststaperna och timmarne kunde så indelas, at hwar och en til det aldråhögsta skulle hafwa 2:ne arbets-timmar om hwarje dag, för hwilka han til Consistorium qwartalswis borde insända en redig förteckning.

Då kunde han åtminstone i några år göra sin sista med besked, lifligen, och med eftertryck. Ty at vara öfwerhopad med alt för mycket och swårt arbete, gör läraren ledsen, modstulen och hufwud-br. Då är lät, at tänka hurudana begrep, han inplanter i scholæ-ungdomen.

Och emedan ingen inrättning ännu haft en önskelig framgång, då förmonerne icke blifwit lämpade emot wederböranderens arbete, flit och egenskaper; så äro scholæ-Betjenterne icke obillige, om de längta efter sådana förmoner, förmedelst hwilka de kunna hafwa sin utkomst; ty deras sista är ibland de nyttigaste och angelägnaste. Goda naturs gåfswor, stor möda, flit och kostnad fordras, förrän någon kan blifwa en god scholæ-Lärare. Och om någon sista, som hörer til Civil-Staten eller Clereciet är afwentyrlig, för helssa, lif och förstånd, så är scholæ-systan ibland dem den aldråförsta. Goda löften, som
flin-

klunga i örten; men fylla icke magen, hafwa ingen ting at betyda. Gode och skickelige män se ej på magen och nedriga förmoner. Dersföre om någonsin något hopp är, at den sista skal tilböriligen blifwa förwaltad, som fordrar just utvalda män, och har stort arbete och stor möda med sig; så måste reele och hederlige förmoner följa sysslan åt.

Glinke folk blifwa annors afffrakte ifrån träldomen, och om ödet råkat fasta någon under ofet, så drager han det onögd med ångslan, och således utan drift, hvarigenom han self blifwer olyckelig til hel-san och sina sinnen; men riket, derigenom, at det fått en ledsen ämbetsman är, 1000:de gångor olyckeligare.

Och som den ena anomalien föder af sig den andra, så är det icke dermed gjort, at den arme scholæ-trålen med utknappa röskor och med en sjungande maga måste luta sina armar under scholæ-ofet, utan deras torftiga tillstånd, och stora träldom föder af sig den orimnelighet, at deras sista så angelägen och swår den är, hålles för ringa och af mindre värde, tvårt emot all natur och billighet. Ty då en angelägen och swår sista förwaltas med besked, utan någon motswarande wedergällning är en sådan ämbetsman dubbel heder wärd. Dereumot at hafwa fasta inkomster wid en sista, utan at dersföre göra nytta, som går up emot dem, det är en sak, som naturligen affår en man alt hederligt wärde.

Utom alt det, som förut omnördt är, böra alla de medel användas, som tjena, at befrämja scholæ-werlets fulla gång, och det så mycket, som möjligt är utur wägen röddjas, som på något sätt förhin-

Drar det samma; ty hwem wet icke, at början för alla nya inrättningar, de må vara så förnuftiga de wilja, är ganska swår? Dock tør jag wäl säga: at början til en förnuftig scholæ-inrättning icke är lättast, om icke swårast.

Mången spanner emot den samma af ofunnighet, mången af arghet och illwilja, mången at undflyet, som de mena, drygare arbete. Mången af afund och misfundsambhet; ty det går dem i magen, som besla sin lifstid hafwa studerat bakwändt, at tör hånda, någon scholæ-pilt, igenom en redig och förnuftigtanska, kunde knäppa honom på fingren.

En schola, som afwiker ifrån den gamla tabulaturen och sättes på en förnuftig fot, undergår således just samma öde, som et kår eller sumpig mark då den tilböriligen blifwer utdikad. De första åren efter dikningen, förswinna de eländige och mindre nyttige wårter, ja sjelfwa måfan begynner at gå ut, så at en mindre eftertänksam, kunde snart hålla före, at dikning på sådan mark wore högst skadelig; men sedan den utdikade jorden fått murkna och sätta sig, begynner hon småningom, at ymnogare och ymnogare frambringa de hårligaste höslag.

Det samma händer, som sadet då något allmänt Lårosäte undergår någon förnuftig ändring. En hop Latbultar, som därstädes hållit sig tillförene, må illa derwid, och taga sin Matts ur scholan. En Lärare, som icke är mon, at främja något godt, utan endast syftar på en liten inkomst, tager tillfälle i akt, och inbillar det enfaldiga folket, och den lättrogna ungdomen, at sådana nyheter äro säfänga, onyttiga och

skadeliga; lofswar förden skull göra dem skickeliga academici efter gamla sättet.

Det ensaldiga folket är snart öfvertalt. Den flygtige ungdomen, hwars hog måst leter på wärjan wid sidan, på pudrat hår, och pungen i nacken, håller sådant för en hårlig Predi:an. Studera således hela 15 och 20 åren, ja ofta längre. Hwarwid de nog budit til, at komma det lilla förråd ur pungen, som deras föräldrar funnat sammanskaffa; men för öfrigt nåppligen förwårswat sig skickelighet, at förestå en kläckare, eller besökare: hysla. Sådane Lärare likna quacksalsware, som tala wäl med patienten, hålla honom wid humeur, taga af honom så mycket de få, plåstra och laga om hans sår, at det helnar utan på, utan at bry sig om huru det står til inuti. Så at patienten, en tid derefter, han lemnat sina goda quacksalsware, blifwer 10 gånger wärre, än tilförene.

Jag tilstår, at en matsjugare icke kan winna förnuftigt folks tycke; men den, som uti en nedrig konst går så högt, at han för en liten penning ej håller för betänkeligt, at säfångt bårtnöta den oförståndiga ungdomens tid, och således hindra, ja ofta aldeles förspilla hela hans timeliga lycka, hwarigenom Riket tager en ansenlig skada. En sådan har i mitt tycke aflådt sig det, som ärligt och redligt är. Då allt sådant spelas, kan ju scholæ-werket ej annat, än i början gå trögt; men sedan sådane och dylike grepp blifwit håmmade, antingen genom Höga Öfwerhetens eftertryckeliga anstalter, eller ock derigenom, at belawerlden med tiden ser wederspelet; Så kunna större frukter förmodeligen wisa sig.

Imidlertid finner hwar och en förnuftig kätteligen, at en god inrättning icke just dersöre bör föraktas,

tas, at en full och all möjelig nytta ej kan wisa sig deraf genast i början.

At förnuftigt anlägga något, som först efter roorde är gagnar det Allmänna, är ärligt, ja just ådelmodigt. Men at ingalunda göra någon utläggning med den ena handen, utan at strävt med den andra, wilja samla, äro sådana uträkningar, som i det närmaste kunna liknas wid den plågsed, som skal wara brukelig hos et förnedrat folkslag af det andra könet. Allderföre ju swårare en förnuftig inräkning är wid scholorna, ju argare och flere illparige konstler, som antingen mindre estertänksamme eller misgundssamme och arge skännskor hålla deremot, des trångare och ifrigare måste hwar och en ärlig scholæ-Läsare wara.

För min del hafwer jag detta framflytna året, efter min ringa förmåga, läst för scholæ-ungdomen i följande Wetenskaps-delar, nämligen:

Epitome repetitionis Bentzelii, ifrån början til Locum de Creatione & providentia Divina. Enebergii Quæstiones Morales, ifrån Caput de officiis Hominis erga Deum til den 5:te quæstion uti Caput de officiis reflexis. Plenningens Logica, ifrån början til Caput de definitione. Men som ingen sak kan tillbörligen afhandlas utan icke en hof definitioner ju måste gå förut; så har jag strävt af början, tillika med några Allmänna sanningar, gifwit mina Discipular et lärt begrepp om definition.

Systema Sexuale uti Botanicquen har jag och igenomslupit med en hof generale anmärkningar, så at ungdomen sjelf igenom systematiska kunskapen uti

Botaniquen kan taga rätt på en hop betes. Sät-
tet huru Herbarea viva skola inrättas har jag äfwen
förklarad, hvaraf ock ungdomen redan har en liten
samling.

Jag har äfwen någon tid hållit i med Euclidis
Geometrie. Af Justino har jag ibland en tinnma, ic-
bland par, eftermiddagen, lätit Classerne först expli-
cera, sedan säga phrasen. Och derpå har jag lätit
Rectoralerna variera, och Conrectoralerne säga me-
ningen på Svenska. Mit lärosätt har för öfrigt
varit et och samma som tilförene:

Huruledes jag eljest gjort all ifrån mig, wisa
det protocol, som jag höste tetmin redan i wintras til
Högwördige Herr Doct. Biskopen, ödmjukast insändt.
Såsom jag ock för denne nästframsjutne termin wil
nu straxt insända et riktigt protocoll. Men huru
ungdomen fattat hwad jag förhaft, det är en sak, som
i dag bör wisas.

Derwid sakne wil mycket wår stora Biskops
wärda närvaro. Ty såsom jag wid mit in-
formations arbete, ei tagit något steg, förrän jag
derom i ödmjukhet gjort min förfrågan hos min Hög-
bemålte Huswudman, eller ock fått af honom befals-
ning dertil; så är ock jag öfwertygad derom, at hans
Högstförmåna närvaro skulle gagna denna wår scho-
la i ganska många delar. Store måns undervisning
förer nytta med sig på alla kanter: deras ord äro wig-
tige och deras förmaning har estertryct med sig.

I medlertid sågnar det oss mycket at se Högärewör-
dige Herr Probst, såsom Inspector sekolæ wara
til:

tillstådes, på Högwördige Herr Biskopens wagnar.
 Herr Probstens kärlek för det, som godt är, samt des
 nit, at främja det Allmänna, öfwer tygar mig aldeles
 derom, at Högåre wördige Herr Prosten sägnat
 sig deröfwer, om något godt blifwit
 utträttadt.

Ro. Kuvatusoppi 3. 3

KANSALLISKIRJASTO-KANSALLISKOKOELMA

120 101 9036

